

SZEMPONT

BODROGVÁRI FERENC

A TUDÁSVÁGY ÉS A DOGMATIZMUS CSÁBÍTÓ DALA

Bolyongásai során a hazavágyó Odüsszeusz hajóját egyszer a szirének szigetéhez vezérelték a rosszindulatú istenek. A szirének csábos dala mindenkiben a biztonság, a megnyugvás, a szépség vágyát ébresztette; a küzdelemben elfáradtaknak, az el-elcsüggedőknek a beteljesült boldogságot ígérte. De a szirteken a lépre csalt áldozatok csontjai fehéredtek, s szemgödreikből az örök boldogság megnyugvása helyett a halál, az örök elmúlás semmije vigyorgott. Odüsszeusz nem engedett a csábításnak, de tudásvágyát mégis kielégítette; meghallgatta a szirének csábos énekét. Megtehetette, mert megtanulta, hogy a tanulás nemcsak a körülményekhez való engedelmes alkalmazkodásból áll, hanem a körülmények okos, emberhez mért alkalmazását is jelenti.

A mitológiai példa tanulságos. Tudásszomjunk mindig a bizonytalanságot kapja útítársul. Ezért örökösen azon törjük a fejünket, miként elégíthetnénk ki az egyiket, de közben hogyan szabadulhatnánk meg a másiktól. S ha nem vagyunk eléggé körültekintőek, tudásszomjunkat a megsemmisülés bizonyossága oltja el. Nem kell különös helyzeteket keresnünk; a szirének dala mindennapi életünkben szól, a mában ígéri a boldogabb holnapot. Sokan nem is tudjuk, hogy biztonságot és tudást szomjazó tetteinket csalfa csábító szolgálatába állítottuk. Am ha ismerjük a veszélyt, akkor könnyebben védekezhetünk ellene. Ennek az írásnak is csupán ilyen, ismeretterjesztő célja van.

Kezdjük talán a tudásvágygal. Mindenki ott lappang; érdekeink szülik, hisz a korszerű társadalomban a jobb élet feltétele a tudás. Ezért akarunk tájékozottabbak lenni, ezért járunk iskolába, s ezért mondjuk azt, hogy az élet egy nagy iskola. Tudásunk a biztonságvágy, a jólét, a boldogság kielégítését szolgálja. A cél tehát világos, de vajon biztosak vagyunk-e a hozzá vezető út helyességében?

A józan, hétköznapi értelem ezt a kérdést fel sem veti. Egyszerűen megbízik az olyannyira elterjedt felfogásban, miszerint a tudáshoz csak tanulással juthatunk. Ez így is igaz, de már azt ritkábban kérdezzük meg önmagunktól, hogy hányféle tanulás is létezik, vajon nincs-e olyan tanulás, amely nem a szabadsággal, az emberhez méltó életvitellel, biztonsággal és boldogsággal azonos, hanem rabbátételünket szolgálja, amely önmagunk ellen fordí-

tott fegyver. Pedig nem árt megkérdezni, még ha az ilyen kérdésfelvetést józan értelmünk fölényes gúnyjal s a megrögzött közhit erejével felesleges „filozofálgatásnak” is minősíti.

Legszélesebben értelmezve a tanulás tulajdonképpen alkalmazkodás, tehát bizonyos fajtájú viszonyulás. Ez a fogalom pedig rögtön feltételezi, hogy valaki valakihez vagy valamihez viszonyul. Persze, a józan értelem szerint ez azt is jelenti, hogy a viszonyuló a tevékeny, az aktív, a tökéletesedni akaró (vagy legalábbis önmaga létének fenntartására törekvő), a viszonyulás tárgya pedig befejezett, a tökéletes, a meghatározó, azaz olyasmi, akinek vagy aminek nincs szüksége a viszonyulásra mint létfeltételre. A viszony tehát egyoldalú. Követve a gondolatmenetet oda jutunk, hogy az, aki viszonyul, aki tevékeny, aki erre rákényszerített, csak valamilyen egyedi ember vagy embercsoport lehet (esetleg az egész emberiség, a társadalom), akihez pedig viszonyulnak ismét csak valamilyen ember, embercsoport, esetleg az emberiség és a társadalom lehet, illetve ha az egész emberiséget tartjuk viszonyulónak, akkor az vagy a természethez, vagy valami természetfeletti erőhöz viszonyulhat. Egyelőre elégedjünk meg a társadalmi keretekkel. Eszerint vagy a társadalom egészéhez viszonyulhatunk, vagy egyes társadalmi létesítményekhez, embercsoportokhoz, illetve konkrét emberkhez. Akárhogy forgatjuk is a dolgot, a végén arra a következtetésre jutunk, hogy vannak emberek, akik az egész társadalmat képviselik (társadalmi hatóerejük nagy, mert olyan embercsoporthoz tartoznak, amely a társadalmat irányítja s a társadalom egészének nevében lép fel), és vannak viszonyuló emberek és embercsoportok (akik alárendeltek). Logikus hát, hogy az emberek társadalmi osztályokra tagozódnak, s hogy a társadalmi intézmények (az államtól kezdve például egy sportegyesületig) viszonyulást követelő létesítmények; az uralkodó osztály érdekeit szolgálják.

A tanulás tehát az adott, a meglevő, a fennálló, létező által megkövetelt alkalmazkodás. A probléma látszólag nagyon egyszerű: ha alkalmazkods ahhoz, ami van, akkor biztonságban élhetsz. Tanulni tehát ugyanaz, mint elfogadni. A „mit elfogadni?” kérdése nem ajánlatos. A választ az adott létezés adja meg. A kritikus ész tudja, hogy ez a válasz osztályjellegű, embertelen, kizsákmányoló (nem lehet egyéb), s azt is tudja, hogy ily módon a társadalmat nem lehet megváltoztatni, az ember életét nem lehet igazán jobbá, emberibbé tenni.

Eszerint — vetődik fel bennünk önkénytelenül és meggondolatlanul egy hamis dilemma — vagy elfogadjuk a tanulást és alkalmazkodunk, vagy elvetjük, mert szabadok akarunk lenni. Ám az első esetben az alkalmazkodás biztos rabságot, a nem alkalmazkodás (nem tanulás) bizonytalan szabadságot jelent. Márpedig a bizonytalan szabadság is a rabság egyik formája. Van-e hát kiút? A józan értelem számára nincs. A kritikus ész azonban megeli a kiutat, mert — Odüsszeusz példájával élve — a tanulásban nemcsak egyirányú alkalmazkodást lát, hanem olyan „létrát” is, amelyet felhasználva kijuthat a látszólagos zsákutcából. Ezt a kifejezést a század első felének nagy német filozófusa, Ludwig Wittgenstein használta, de a kiutat csupán a „Misztikusban” látta. Karl Marx viszont úgy tartotta, hogy a szabadsághoz csak az elidegenülésen, a rabságon át vezet az út; az alkalmazkodó tanulás eszköze az ember kezében az alkalmazkodást megkövetelő embertelen, osztályellentétekkel dúlt társadalmi valóság megszüntetésének fegyvere is.

Tulajdonképpen ezzel már el is mondtunk mindent, amit el lehetett mondani; ez képezi az írás mondanivalójának összefoglalását. Csupán a magyarázó részletezés maradt hátra. Mégis ezt a részt tartjuk a legfontosabbnak. Könnyű ugyanis hatalmas szellemi ugrással az adott létezés bíráló ellenpontjaként vonzó célokat kitűzni. Ezt teszi a józan értelem is, amikor kritikátlanul elfogadja az alkalmazkodás szükségszerűségét, s az elérhető boldogság szírendalát vetíti eszményképnek mindnyájunk elé, de az odavezető utat nem elemzi. Az ember tulajdonsága, hogy rögtön a tevékenység kezdetén a befejezést is képes előrelátni; hogy terveket tud szőni. De ha Marxból nem akarunk Wittgensteint csinálni, azaz nem akarjuk azt, hogy a nemes szándékkal kitűzött cél csupán a fennálló furfangos védelmezésévé silányuljon, akkor okvetlenül meg kell vizsgálnunk a célhoz vezető út lehetőségeit, „mikéntjeit”. Ezt tette Marx is. Érdemes követni az ő módszerét.

A tanulás mint alkalmazkodás lehet tudatos és nem tudatos. Akkor is tanulunk (alkalmazkodunk), ha önkénytelenül is magunkévá tesszük környezetünk szokásait, véleményét, ha úgy viselkedünk, ahogy azt a társadalom „elvárja” tőlünk, azaz ha nem leszünk „elefántok a porcelánüzletben”. Tehát nemcsak az iskola tanít, hanem az élet is.

Mármost, az alkalmazkodó tanulásnak két szintje van: a hétköznapi, a kritikátlan, a nem jelentős, nem általánosító tudás szintje (ahhoz hasonló valami, mint amit „felületes és nem törvényerejű tudásnak szoktunk nevezni”) és egy általánosító-törvényerejű szintje (amit rendszerint „tudományos ismeretszintnek” neveznek).

Az első tudásszintre nem tudatos úton is eljutunk; nem kell „külön tanulni.” Alapvető jellegzetessége, hogy az ilyen tudás — amely mint minden egyéb tudás mindig három területre, a múltra, jelenre és jövőre vonatkozik — mindig a pillanatnyi jelen alapján ítéli meg a múltat és a jövőt. Ez a megítélés nem következetes, nem egybevágó s végeredményben a nem tudás kifejezése. Ez tehát a tudás nem tudása. A múltat a hagyományok elfogadásával ítéli meg (de ezt a tradíciót mindig a jelen pillanatának érdekszemszögéből nézi). Lehet valaki például nacionalista vagy visszasírhatja a „régii szép idöket”, s ez — természetesen — erősen befolyásolja érzelmi életét, sőt jelenbeli cselekedeteit is, de mindennél fontosabb, hogy az illető ezeket az érzelmeket a jelen érdekeltségek, körülmények, tehát a „meghatározók”, a „viszonyulást megkövetelők” rostájában rázogattja. Ennek a szítálásnak az a következménye, hogy túlmérlegelve a dolgokat, rendszerint „semleges” álláspontot foglal el, s az „én házam az én váram” elvét vallja. Várja, hogy „hova dőlnek el a dolgok”, alkalmazkodása látszólag passzív, valójában pedig igen tevékeny. Biztos a bizonytalanságban; jól manipulálható, mert könnyen megfélemlíthető. Mivel a múltba néző tekintete a „felsőbb erökhöz” való alkalmazkodás számos példájára akad, jelent kutató lehetőségkeresése lényegében ismét a „felsö erök” aktív kiszolgálása. Eszerint a jövőt is így ítéli meg. Kedveli az erös kéz politikáját (noha zárt ablaktáblák mögött kedvteléssel kritizálja), s a dogmatista eszmei irányzatok számára mindig vonzóak. Arról persze szó sincs, hogy alkalmazkodó aktivitása, a jelen küszöbét átlépve, a jövő oldaláról támadja a fennállót. Ö a potenciális „tömegező”. Ma például helyesli ugyan (múltbeli érzelmei hatására) a csetnik megusztása stb. tevékenységet, de dühös is rájuk, mert veszélyeztetve érzi nyugalmát. „Nem is voltak olyan rosszak a sztálinista módszerek” — mondja, hisz mindenki tudta, ki kicsoda és hol a helye, de „isten övjon, hogy valamilyen »in-

formabőróssal» még csak találkozom is”. Ő inkább átmegy az utca másik felére, ha olyan ismerőst lát, akiről azt suttogják, hogy „valami lesz vele”. A jövőt tehát éppen úgy a várakozás „hímes mezejéről” ítéli meg, mint ahogy a múltat is. Neki a rendőr mindig Rendőr marad.

A második tudásszintre csak tudatos alkalmazkodással — tanulással — juthatunk el. Alapvető jellegzetessége, hogy itt az eseményeket (múltat, jelent, jövőt) mindig a múlt alapján határozza meg az alkalmazkodott tudás embere. Az ő tudása tulajdonképpen a „nem tudás nem tudása”. Magyarázzuk ezt meg kissé terjedelmesebben!

Ez a második tudásszint az ún. „tudományos ismeretek szintje”. Két „emelete” is van. Az első emeleten azok helyezkednek el, akiknek külső viselkedése nem különbözik az első szinten leírt viselkedésformáktól. Ott az ember tudott valamit, de ez a tudás használhatatlan volt; csak a vak próbálkozások és pillanatnyi véletlen megoldások eszközeként szerepelt. Azért neveztük a tudás nemtudásának, mert csupán arra volt jó, hogy „fülelni tudjon az ember”, de önálló életvitelre nem képesített. Nos, a második szint első emeletének tudása az ok — okozati viszonyok ismeretére szűkült tudás, a szükségszerűség logikájának megtestesülése. Szaktudományos szempontból az ilyen tudás elengedhetetlen, de társadalmi szempontból, az ember fejlődésének szempontjából nagyon veszélyes. Az ilyen tudás birtokosai közül kerülnek ki egyrészt a technokrata és bürokrata „kiszolgáló” szakemberek, akik látszólag apolitikusak, másrészt a dogmatikus ideológiák megszállottjai: a besúgó házfelügyelőtől a „szabály az szabály” rendőrormesterén vagy kistisztviselőjén keresztül az SS surmbahnführerekig vagy sztálinista apparatsinovnyikokig (már attól függően, hogy Adolf Eichmann, Mengele, Rákosi vagy valamelyik csicskás, nyilas, ÁVÓ-s stb. intellektuális szintjén tették magukévá a szükségszerűség „tudományosan megalapozott” doktrínáját).

Tudnunk kell, hogy az említett második tudásszint első emeletének két-féle lakói vannak. Ideiglenes lakói az első tudásszint állandó lakói közül kerülnek ki. Ha a viselkedésmód indoklására kerül sor (s ha mások ezt sohasem követelnék meg, az ember előbb-utóbb számot vet önmagával, megpróbálja igazolni saját magát), akkor valamilyen általános érvényességű „fogódzó” keresése szükséges. A felületes tudás vagy az intuíció („a nem tudnám megmondani, miért, de érzem, hogy így van” tudása) nem biztos támpont. Ezért kell „felmenni a második tudásszint első emeletére”. Útmutató is könnyen található. A hagyományos iskolai oktatás szervezeti formái rendszerint a „befogadó” típusú tudásszerzést segítik; a befogadó jellegű tudástartalmakhoz kitűnően idomultak. Az első tudásszint tudása azért a „tudás nemtudása”, mert nem indokolt és önmagában nem is indokolható. A második tudásszint első emeletén történik meg a tudás nemtudásának indoklása. Az indoklás elméletileg kétféle beállítottságú lehet: vagy a múltból kiindulva, vagy a jövőből kiindulva keresheti a jelen bizonyítékait (önmagából a pillanatnyilag adott jelenből sohasem, mert az ilyen kiindulás teszi szükségessé az indokok keresését). Ha a múltból kiindulva indoklunk, akkor a „tudás nem tudásából” a „nem tudás nem tudása” fejlődik ki, mert a nem tudást látszattudássá változtatjuk. Ezt a „befejezett, tökéletes viszonyulási objektum” és a „befejezetlen, tökéletlen viszonyuló szubjektum”, azaz az objektum önfenntartásra egyszerűsített aktivitásának (valójában tehát passzivitásának) és a szubjektum felfedezésre-visszatükröződésre-befogadására szűkített aktivitásának (valójában ismét csak passzivitásának) tételezése szükségszerűen hozza létre. Ha az

objektum a meghatározó, a szubjektum a meghatározott, akkor a köztük létező (vagy lehető) viszony csupán oksági (kauzális), melyben a jelent és a jövőt folyvást a múlt (az objektum) határozza meg. A szubjektum tudása csak a felismert — az örökösen létező, a tőlünk teljesen független szükségszerűség visszatükröződése, amely csupán a mi szubjektív fogyatékosságaink miatt lehet pontatlan, felületes stb. Eszerint a helyes tudás, az „igazság” csupán a jobb alkalmazkodás kérdése. Az alkalmazkodással kiegyenlített aktivitás azonban passzivitás. Márpedig ekkor a jelen és a jövő lényegében a múlttal azonosul, hisz annak örökké adott és megváltoztathatatlan minősége a jelenben és a jövőben pusztán mennyiségileg módosulhat, de minőségváltozás egszersmindenkorra lehetetlen.

Ily módon szerzett tudásunk azért a „nem tudás nem tudása”, azért lát-szattudás, mert az ízlés dolga, mert teljességgel szubjektív-önkéntes; így még vita tárgyát sem képezheti. Vagy hisszük, vagy nem hisszük; harmadik lehetőség nincs. Az abszolút önkényesség az abszolút igazság dogmájának alakjában jelenik meg. Nézzük a kialakulás logikai mechanizmusát!

Az abszolút tökéletes, befejezett minőségű objektum tételezése az objektum aktivitását az adott minőség terjedelmi dinamikájaként értelmezi (nem tehet másképpen). Az objektum tehát minőségileg aktív. Fejlődése csak a minőség változatgazdagságának kiteljesülése, amely az időben folyik. Az objektum örökléte az időbeliségen, a mulandóságon keresztül fejezi ki önmagát. Az időbeli kiteljesülés tehát az objektum önakaratából történik, s ennek a folyamatnak az ember (a megismerő-visszatükröződő szubjektum) a végrehajtó eszköze. A világot csak magyarázni lehet, de nem változtathatjuk meg. (A magyarázáson, azaz ismeretszerzésen alapuló megváltoztatás nem minőségi, nem lényegbeli, csak annak tűnik. A kőbaltás ősember lényegi viszonya az objektumhoz ugyanaz, mint a modern technika „uráé”.)

A hagyományos iskolarendszerek nagyon eredményesen megtanítják, hogy milyen objektív törvényei vannak a matematikának, fizikának, biológiának, a hajóépítésnek, a gondolkodásnak, az államalapításnak, a gazdasági termelésnek, cserének, fogyasztásnak stb., de csupán jó szakembereket nevelnek, képeznek, akik nem tudják, hogy csak a fent említetteket tudják, nem tudják, hogy kiszolgáló jellegű tudásuk a nem tudás nem tudása. Ismételjük, a nem tudás nem tudása, mert ha csak az objektum örök törvényei a mindenhatóak, akkor csak az objektum tud, s a visszatükrözött ismeretek nem nevezhetők tudásnak, s ha a szubjektum közben még ezt sem tudja (azt hiszi, hogy az, amit tud, valódi tudás), akkor csak a nem tudás nem tudásával rendelkezik.

Hogy az abszolút alkotónak tételezett objektumot minek nevezzük el, anyagnak-e, szellemnek-e, materialistának vagy idealistának valljuk-e magunkat, teljességgel mindegy. Így is, úgy is dogmatikusok maradunk, s vitáinknak éppen annyi értelme lehet, mint amikor a középkorban arról vitatkoztak, hogy hány ördög vagy angyal fér el egy tű hegyén. Az e g e s z beállítódásnak azonban igenis van értelme: ellenforradalmi, megalkuvó, antihumánus.

A beállítottság konkrét változataira kár szót vesztegetni; a politikai és a gazdasági, az oktatásügyi és művészetbeli stb. bürokrácia, technokrácia, meg ki tudja még hányféle „krácia” meg „izmus”, mind ide tartozik. Felsorolásuk és részletes elemzésük külön tanulmányt igényelne. Erre nincs lehetőségünk. De az említettek alapján könnyen felismerhetjük a dogmatizmus környezetünkben is — sajnos — igen elterjedt változatait. Ezért kár szót vesztegetni a felületes bemutatásra.

Mondtuk, hogy a dogmatizmus végtére is ízlés dolga. De csak megválasztásakor az. Ha már elfogadtunk egy bizonyos dogmatista szemléletmódot, akkor annak egésze kényszerítő következetességgel határozza meg a részleteket és fonja be életünk minden területét. És éppen ez a mindent behálózó, mindenről gondoskodó és mindenre kész feleletekkel rendelkező tiranizmus a legjobb mézesmadzag; a renyhe szellem mentsvára, a biztos menedék, a vonzó tekintély (különösen akkor, ha híveit még anyagilag is jól megjutalmazza — s ezt bármi áron, de meg is teszi!).

Nos, az emelet átmeneti lakóiról már szoltunk, de az iménti zárójelbe tett kijelentéssel az állandó lakókra is utaltunk. Az állandó lakók ugyanis a „jól jutalmazottak”; a használható „szakemberek”. Persze, a „szakember” kifejezést szélesen kell értelmezni, mert ilyen szempontból az is szakember, akinek nagyon is „halvány fogalma” van például az újságszerkesztés vagy a kolbászcsinálás technológiai folyamatáról, de nagyon jól ismeri a kívánatos „vonalat”, s ehhez megfelelő végrehajtókat tud toborozni. Tehát az állandó lakó nem maradhat az intuitív tudás szintjén, de nem lehet pusztán végrehajtó szellem sem; dogmatizmusa a szervezés tudását (alkalmazkodó tudását) követeli meg. Ha ez a tudás kritikailag hegyezett, ha a múltat és a jelent a jövő szempontjából ítéli meg (mert elveti az örökké változatlan objektum tételezését s a tapasztalat tényeit arról faggatja, hogy mit tettek az ember érdekében), ha tehát arra a szintre jut, hogy felismeri eddigi tudásunk elégtelenségét — a „nem tudás tudása” lesz; a továbbhaladás harcosszerű és alkotó erőfeszítése —, akkor már a tudásszint második emeletére kerültünk, a dogmatizmus igazának és gonoszának túloldalára. Az ilyen tudás ellen az adott, a most fennálló megváltoztatását nem kívánók népes — és hatalmas fegyvertárral és hagyományokkal rendelkező — tábora elkezdedten harcol. Ezért nem könnyű ilyen tudáshoz jutni (hisz az egész hagyományos iskolarendszer az ellenkező célt szolgálja, a politikai reakció pedig minden eszközzel akadályozza a holnapot tervező gondolat kibontakozását), de az ilyen tudás birtoklását nem is könnyű elviselni. Legalább két oka van ennek.

Egyrészt, a kritikai tudás ellen a társadalmi reakció (és az áltudás) körömszakadtáig harcol. Másrészt a kritikai tudás birtokosa is része a társadalomnak. A dogmatizmus csábító dallamát ő is hallja; neki senki sem dugta be viasszal a fülét, mint ahogy Odüsszeusz előrelátóan betömte társai fülét; őt senki sem kötözte a hajó árbocához, mint ahogy Odüsszeusz oda kötöztette magát. A kritikai tudás mindig önkritikus; önmagában is kételkedik, nincs biztos, előre megadott dogmatikus támpontja. A kritikai tudás birtokosának önmagát kell legyőznie, s nem áll rendelkezésére sem viasz, sem szoros kötelék. Haladása a bukások sorozatán keresztül valósul meg, önmaga tévedéseinek kegyetlen kigúnyolását követeli, az állandó visszatérést és ismételt nekirugaszkodást, míg nem a körülmények végre döntésre kényszerítik (ahogy ezt Marx a Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája c. munkájában írja), míg nem „az egy lépés előre, két lépés hátra” (Lenin munkájának címe) a forradalmi döntés pillanatában elsöpri a dogmatizmus tudatos és öntudatlan híveinek népes táborát.

De maradjunk csak a második, a tudományos ismeretszint első emeletén; írásunk célja ideköt bennünket. Ennek az első emeletnek nem minden lakója vallja a dogmatizmus eddigi ismerttetett változatát, amelyet — jobb kifejezés híján — „jobboldali dogmatizmusnak” is nevezhetünk. A jobboldali

dogmatizmus hívei. — láttuk — idealisták is meg materialisták is lehetnek. Ez a különbség azonban egészen másodlagos fontosságú. Beállítódásuk közös vonása, hogy a múlt meghatározó voltát egyformán elismerik. Ám „baloldali dogmatizmus” is létezik. A baloldali dogmatizmus hívei a jelent és a múltat látszólag a jövő ideáljának szemszögéből ítélik meg. Ezek az ún. álforradalmárok. Említettük már, hogy az állandóan változó, megjelenési formáiban roppant gazdag egyedi empirikus (tapasztalatilag észlelhető) létezőmód vizsgálata közben tudatunk viszonylag könnyen általánosít. Könnyen elképzeljük a lehető tökéletesebb élet eszményét; könnyen megtervezhetjük vágyaink palotáját, autóját, életünkben az „igazi” férfit vagy igazi nőt stb. S ez valóban rendkívül hasznos és szükséges emberi vonás, az — mondja Marx —, ami a legrosszabb építőmestert is különbbé teszi a legkiválóbb hangyától vagy méhecskétől. Az ember — csak az ember — tud tervezni, a befejezés egészét tudja tétélezni már a kezdet egyedi halmazának legkezdetén. Ezért tudja mondani: „Legyen!”. S „legyent” mondása éppen emiatt nem az okságilag levezetett, csupán az eddig létező pusztta átformálásának kifejezése. Az emberi „Legyen!” a minőségileg új, eddig még sohasem volt, de lehető elképzelése. Sőt ennél is több! Az igazi „legyen” nem merül ki a cél tétélezésében, hanem a célhoz vezető úttal azonos. Ha ez az út kivitelezhető (reális lehetőség), akkor a cél nem ábránd, hanem a cselekvés „energetikai elve” (Marx) — a jelenben születő jövő, a múlt örökségének továbbvitele. Ez a „Legyen!” már nem olyan könnyű, mint amilyen a cél tétélezése volt. A baloldali dogmatizmus éppen abból fakad, hogy csupán a célt tudja tétélezni, de a hozzá vezető utat a múlt és a jelen szövevényes őserdejében már nem lelheti meg. Nem is lelheti meg, mert miközben a jövővilágítótornyára függeszti tekintetét, úgy elvakul a ragyogástól, hogy lába a múlt folyódarjaiba gabalyodik, s jómaga a jelen vermébe zuhan, mert tagadja, mert nem látja, „mi a teendő”. Egyik korai munkájának Lenin nem véletlenül adta ezt a címet. Arra figyelmeztetett, hogy a forradalmi eszmék nem születnek meg önmaguktól, a mindennapi létezés a munkás- és paraszttömegeket esetleg csak elégedetlenné formálja, s csupán a nagyobb karéj kenyérért szítja a felkelés tüzét. De amikor arra figyelmeztet, hogy a forradalmi eszméket „kivülről” kell a tömegekbe vinni, egyúttal arra is int, hogy a munkásokat nem arra kell tanítani, amit azok jobban tudnak, hanem tőlük kell megtanulni a célhoz vezető „Legyen!” megvalósítási módjait. A múltat és a jelent nem lehet egyszerűen elvetni, mert a forradalom nem a semmiből újat akarás, hanem a jelen túlhaladása (elvetése annak, ami embertelen, megtartása annak, ami a történelmi fejlődés gyümölcse, s magasabb szintű megvalósítása mindannak, amire múltunk, emberi mivoltunk kötelez).

Nos, a baloldali dogmatizmus csak a jövőt látja. Látszólag bíráló, de létét csak a bírált jelennek köszönheti. Ugyanis olyan életvitelt javasol, s olyan életvitelt is tanúsít, amely csakis a kizsákmányoló, a másik munkájából élő, a megalkuvást és beleilleszkedést hirdető jelenben lehetséges. Példaként csak a hippiket említjük. Ez a baloldali, az álforradalmi dogmatizmus valójában a fennálló rend „negatív” védelmezésmódja, mert megvalósíthatatlan. Emiatt éppen úgy a „nem tudás nem tudása”, mint a jobboldali dogmatizmus.

Ezzel a második tudásszint első emeletéről nincs is több lényeges mondanivalónk. Amit még mondani lehetne, az csak az egyedi példák sorolására szorítkozna. Hisszük, hogy az írás olvasása mindenkinek elegendő támpontot

ad arra, hogy jómaga is példát találjon, hogy önmagához is bírálóan viszonyuljék, s ezzel egyszersmind a második emeletre kerüljön; felismerje eddigi tudásának buktatóit, a „nem tudás tudására” — legalább alapvető szinten — szert tegyen. S ígérjük, hogy ha tudjuk, egyszer még erről a tudásfajtáról és tanulásmódról is írunk.

